

sa v kapitole venovanej hospodárstvu a obyvateľstvu venuje okrem väčšinového obyvateľstva i gréckym kupcom a Židom. Je pozoruhodné, že Mária Terézia sa pokúsila integrovať aj Cigánov – Rómov do spoločnosti ich usadzovaním na pôde, ale toto úsilie ostalo bez úspechu. Už pred nastúpením Márie Terézie, ale aj v priebehu jej vlády dochádzalo k sťahovaniu Slovákov na Dolnú zem. Autor sa venuje i remeslám, manufaktúram a baníctvu, ktoré v 18. storočí vďaka vynálezom a zariadeniam pri odčerpávaní vody v baniach nadobudlo nové impulzy.

Posledné dve kapitoly sa zaoberajú školstvom a osvetou v 18. storočí a architektúrou a staviteľstvom v 18. storočí. Dôležitým krokom bolo vypracovanie jednotnej školskej sústavy od základných škôl až po univerzity tzv. *Ratio educationis* (1777). Uplatňovali sa v nej moderné pedagogické zásady. Trnavská univerzita prešla viacerými reformami a roku 1769 pribudla na nej lekárska fakulta, čím sa stala úplnou univerzitou. Prenesenie tejto univerzity do Budína roku 1777 citeľne oslabilo vedecký život na Slovensku. Autor sa venuje ďalším vysokým školám, resp. akadémiám, zvlášť spomína banícku akadémiu v Banskej Štiavnici, ktorá nadobudla medzinárodný ohlas a odborné poľnohospodárske *Collegium oeconomicum* v Senci. Veľký okruh bádateľov sústredil okolo seba Matej Bel, rektor evanjelického kolégia v Bratislave (*Notitia Hungariae*). Autor v kapitole o architektúre a staviteľstve ukazuje zmeny v bývaní šľachty (paláce v mestskom prostredí a kaštiele situované do parkov a záhrad, ktoré stratili svoju obrannú funkciu).

V závere publikácie je pomerne podrobný chronologický prehľad udalostí (Kalendárium s. 254-328). Ďalej je to prehľad osobností – panovníkov, krajinských hodnostárov (palatínov a miestodržiteľov), námestníkov palatínov, krajinských sudcov, chorvátskych bánov, sedmohradských vojvodov a kniežat a prefektov uhorskej kráľovskej komory. Ďalej je tu cirkevná hierarchia počnúc katolíckymi arcibiskupmi a biskupmi a končiac evanjelickými superintendentmi. Nasleduje prehľad županov podľa jednotlivých stolíc a osmanských sultánov (kalifov). Vidieť, že autor sa inšpiroval podobnými prehľadnými publikáciami (chronológiami) Historického ústavu SAV. Výberový zoznam literatúry (s. 352-362) ukazuje na stav výskumu danej problematiky. Chýba mi tu Žudelova *Priručka Chronologie*, Bratislava 2003, ktorá je prepracovaním a doplnením staršej príručky (1955). Menný a miestny register rešpektujú súčasné pravopisné formy, pričom uvádza aj variantné znenie mien vyskytujúce sa v prameňoch.

Záverom možno konštatovať, že autor využil doterajšiu literatúru a pramene a podal čitateľom plnohodnotný prehľad vývoja v 16. – 18. storočí, ktorý v našej historiografii doteraz chýbal. Preto jeho publikáciu treba vysoko hodnotiť.

Július Bartl

HOLLÝ, Karol. *ANDREJ KMEŤ A SLOVENSKE NÁRODNÉ HNUTIE. Sondy do života a kreovanie historickej pamäti do roku 1914*. Bratislava: Veda, 2015, 280 s. ISBN 9788022414807.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2018.66.3.8>

Pozorujúc aktuálne trendy historického výskumu nielen na Slovensku, ale aj vo svete, sa čitateľovi môže zdať, že v poslednom období akoby sa autori stále častejšie vracali

k tvorbe biografíí. Historici či publicisti sa radi vracajú k témam osvetľujúcim životné príbehy konkrétnych osobností. Na pulloch kníhkupectiev síce nikdy výraznejšie neabsentoval tento druh (najmä popularizačnej) historiografie, no dnes sa v odborných kruhoch a témach vedeckých grantov čoraz častejšie objavujú výstupy venované konkrétnym menám so zameraním na ich životné osudy.

V načrtnutom kontexte sa pred časom objavila už dlhšie očakávaná monografia pracovníka Historického ústavu SAV Karola Hollého venovaná Andrejovi Kmeťovi. Autor sa témam o nestorovi slovenskej vedy venuje už dlhodobo, preto bolo otázkou času, kedy svoje poznatky zhrnie aj do knižnej podoby. Monografia s podtitulom *Sondy do života* ... si pritom nechala otvorené dostatočne široké dvere na to, aby sa jej pisateľ k téme mohol kedykoľvek vrátiť a publikovať priame alebo aj voľné pokračovanie predmetnej knihy. K *Sondám* sa autor postavil v chronologickom prístupe, v ktorom sa čitateľovi postupne odkrýva Kmeťovo štúdium v Ostrihomskom seminári, jeho kňazské pôsobenie v Senohrade, Krmíšove a Prenčove, a súbežne je interpretovaná aj jeho práca na národnom poli a budovaní inštitucionalizovaného vedeckého výskumu. Posledná kapitola hovorí o Kmeťovom „živote po živote“, o historickej pamäti v prvých siedmich rokoch po jeho smrti, teda o období, keď bola o ňom napísaná prvá biografía, resp. o nasledujúcom roku (1914).

Niektko z odbornej, či skôr laickej verejnosti by si mohol položiť otázku, či je zmysluplné písať ďalšiu monografiu o osobnosti, ktorej prvý životopis vyšiel už pred vyše sto rokmi. Za toto obdobie boli knižne spracované aj ďalšie otázky jeho života a publikovaná bola aj časť jeho korešpondencie. I napriek týmto „predpokladom“ sa Hollý nedal odradiť, svoj pohľad na skúmanú osobnosť postavil na opätovnom a podrobnom štúdiu ego prameňov, teda hlavne na korešpondencii a ďalšom materiáli, ktorých pôvodcom bol Andrej Kmeť.

Ako to v tých lepších prípadoch býva, autor servilne a automaticky neprijal zistenia a tvrdenia svojich predchodcov, teda ich podrobil kritike, pričom niektoré aj vyvrátil. V neposlednom rade vidno zmysel spracovania témy v metódach a hlavne v interpretovaných tézach nielen o prvom predsedovi Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSS), ale aj o doteraz nespracovaných témach o slovenskom národnom hnutí. Hollý k svojim zisteniam dospel jednak na základe „reči“ prameňa, teda citovaním z bohatej korešpondencie, na druhej strane sa v mnohých prípadoch čitateľ stretáva s jeho uvažovaním a vyvodzovaním záverov na základe predpokladu, komparácie príbuzných javov a syntetického uvažovania.

Pri listovaní knihou sa čitateľ dozvedá o rozmanitých Kmeťových životných okolnostiach. Mnohé skutočnosti sa síce objavili už v prvej biografii od Karola Antona Medveckého, avšak štúdiom ďaleko širšieho spektra prameňov, prepájaním nových súvislostí a v neposlednom rade aj nezataženým pohľadom sa poznanie o jeho živote posunulo výrazne dopredu. Kniha sa venuje síce vybraným témam týkajúcich sa Kmeťovho pôsobenia v slovenskom národnom živote, ale do veľkej miery odkrýva pozadie národného hnutia so širokou plejádou udalostí a predstavených súvislostí. Monografia preto v určitých kapitolách naberá „nadbiografický“ rozmer, čo na jednej strane zdôrazňuje význam hlavnej postavy diela a na druhej prináša zásadný kontext do poznania slovenských dejín a česko-slovenských kontaktov poslednej tretiny 19. storočia.

Monografia schematicky približuje nosné etapy Kmeťovho života, ktoré sa odvíjali od okolností a osobností na neho pôsobiacich. Hollý v krátkosti priblížil ideály mladého bohoslovca, s ktorými cestoval do ostrihomského seminára, kde nastúpil ako presvedčený „maďarónik“. Zakrátko však vstúpil do Cirkevno-literárnej slovenskej školy združujúcej slovenských seminaristov. Medzi nimi sa podľa vlastných slov národne prebudil a stal sa jedným z prispievateľov časopisu *Cyrrill a Method*. V tomto prostredí sa Kmeť osvedčil, pričom sa o neho ako kaplána zaujímal Ján Juriga, farár z Borského Svätého Jura, ktorý túžil po „živom“ spolupracovníkovi.

Novokňaz Kmeť síce nastúpil na faru do Senohradu, no Hollý načrtnol aj ďalšiu potencionálnu alternatívu jeho kariéry. Ako kaplána ho žiadal aj Andrej Radlinský do Kútov a ponúkal mu miesto redaktora viacerých periodík. Tomuto pôsobisku však údajne zabránila Kmeťova choroba, kvôli ktorej sa nemohol presťahovať. Predstavené „zákulisie“ života mladého klerika však otvára aj ďalšie otázky, na ktoré v texte nenachádzame odpovede. Bola „klíma“ Ostrihomskej arcidiecézy v 60. rokoch taká slobodná a naklonená slovenskému prostrediu, že si tí najaktívnejší duchovní mohli dokonca vyberať svojich spolupracovníkov a nasledovníkov? Alebo spomenuté osobnosti a sám Kmeť požívali istú výnimku a tým pádom aj výhodu? Tieto vysvetlenia by priniesli do kontextu viac svetla.

Kmeť však vo svojom zameraní nezostal iba pri poľnohospodárstve, ale pod vplyvom svojich spolupracovníkov sa začal hlbšie venovať vedeckému, konkrétne botanickému a archeologickému výskumu. Tento „posledný polyhistor“ sa okrem vlastných výskumov stále aktívnejšie venoval realizácii svojej myšlienky inštitucionalizovania slovenskej vedy na úrovni periodika a združenia. Hollý plasticky, na základe korešpondencie osvetľuje ideový vývoj Kmeťa a jeho spolupracovníkov. Medzi nosné a azda aj najzaujímavejšie podkapitoly patrí snaha preňčovského farára o založenie spolku, ktorý by združoval vedecký výskum v slovenskom národnom hnutí. Pôvodná idea hlavného zakladateľa sa nakoniec transformovala do MSS, ktorej sa Kmeť stal aj predsedom. Monografia však o tejto príhode hovorí ako o epizóde s nečakaným koncom, keď sa hlavný iniciátor a prvý predseda MSS nevedel stotožniť s názvom a stanovami spoločnosti a z jeho pôvodnej myšlienky zostalo v samotnej realizácii len málo.

Za zmienku tiež stojí Hollého interpretácia udalostí, ktoré nasledovali po smrti Andreja Kmeťa. V posledných mesiacoch života ho sprevádzali ťažké zdravotné problémy, pričom sa medzi jeho spolupracovníkmi predpokladalo, že mu budú osudné. Preto sa na poslednú rozlúčku predstaviteľa MSS a spolupracovníci mohli dôstojne pripraviť, v podobe výberu kazateľa či prípravy hrobového miesta a nekrológov. Podobne ako za života, aj po smrti sa Kmeťova osobnosť skloňovala v mnohých súvislostiach. Okrem spomienok na neho ako osoby v tlači, príbehu vzniku jeho náhrobku či busty sa Hollý venoval aj Kmeťovej pamäti na fotografiách. Tejto oblasti sa pred autorom v podstate nikto nevenoval, a okrem toho, že Hollý už vydal k tejto téme niekoľko samostatných textov, v monografii ukázal, že má stále k predmetným súvislostiam čo povedať.

Na druhej strane, možno sa oprávnene domnievať, že širšia spoločnosť by oceni-la o „poslednom slovenskom polyhistorovi“ aj popularizačnú publikáciu, ktorá by bola „stráviteľná“ aj pre menej náročného koncového užívateľa. Súčasná podoba knihy, jej

odborný jazyk a spletitý poznámkový aparát je totiž príliš tvrdým orieškom pre slabšie zorientovaného čitateľa. Je zrejmé, že publikačný výstup z grantu musí spĺňať náležité vedecké parametre, avšak za úvahu stojí, či by sa nedal prínos Hollého výskumu dostať aj k širšiemu spektru čitateľov. V historickej obci sa stále častejšie hovorí o nevyhnutnosti popularizovania vedy medzi laickou verejnosťou. Osobnosť Andreja Kmeťa a „zákuť“ jeho života by spĺňali atribúty pre záujemcov o slovenské dejiny.

Je len málo toho, čo možno publikácii Karola Hollého vytknúť. Predsa, ak sa aj objaví nejaké podnety, ide skôr o návrh na doplnenie, resp. rozpracovanie už načrtnutých súvislostí. Ako už bolo spomenuté, kniha nesie podtitul *Sondy do života*, preto akúkoľvek neuvedenú súvislosť zo života A. Kmeťa nemožno vyčítať, nanajvýš len opomenúť na okraj. Jednou z takýchto poznámok môže byť chýbajúca zmienka o výstupe predsedu MSS na Kriváň v auguste 1907. Hoci táto aktivita nemala príliš veľký význam na kresťanstvo národného života, i napriek tomu patrí do monografie ako poznámka „s hviezdíčkou“. Kmeť sa tak zaradil medzi „národovcov“, ktorý si kládli za česť vystúpiť na domnelý najvyšší slovenský končiar. Stihol to akoby na poslednú chvíľu, ako takmer 66-ročný, len pol roka pred svojou smrťou. Autor síce uviedol poznámku o fotografii, ktorá tento deň zvečnila, ale viac sa o tejto udalosti v knihe nedočítame.

Hollý na viacerých miestach publikácie spomína prax, pri ktorej objavitelia nových rastlinných druhov, konkrétne šípových ruží pomenovali svoje nálezy po spolupracovníkoch a dobových osobnostiach. V tomto kontexte bola kerová ruža pomenovaná aj po samotnom preňčovskom farárovi. Na druhej strane bola v monografii viackrát zdôraznená súvislosť, že slovenský botanik vybral mená pre svoje objavy podľa Rudolfa Pokorného či Antona Kernerera. V texte však chýba, že okrem nich Kmeť pomenoval jednu zo svojich ruží aj po jeho spolupracovníkovi a priateľovi Andrejovi Truchlom Sytnianskom (Rosa Truchliana). Toho autor pritom v knihe viackrát spomína, ako osobnosť, ktorého Kmeť podporoval vo voľbách do uhorského snemu, ako redaktora významných literárnych diel a tiež jedného z priekopníkov slovenskej vedy, rovnako botaniky.

Pre čitateľov by bolo zaujímavé aj predstavenie predsedu MSS ako nositeľa a priekopníka dobových technických noviniek, ktorými podporoval vedecký výskum. Kmeť disponoval vlastným fotoaparátom, ktorý nielen sám využíval, ale požičiaval ho aj svojim spolupracovníkom. Niektoré jeho fotografie a snímka samotného zariadenia sa nachádzajú v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. Farár z Preňčova podobne zohral významnú úlohu pri zadovážení fonografu, ktorý bol na návrh Karola Antona Medveckého zakúpený pre potreby MSS. Zariadenie na nahrávanie zvuku malo pomôcť pri výskume a následnom prezentovaní slovenských ľudových piesní. V čase zakúpenia, v auguste 1901, išlo o absolútnu novinku, predstavenú na svetovej výstave v Paríži len rok predtým. Pričom na území Slovenska ich bolo v tom čase len niekoľko kusov.¹

Na záver možno skonštatovať, že Hollého prístup k prameňom a ich interpretácia prináša ojedinelé spracovanie osobnosti, akou Andrej Kmeť bol. Pri čítaní tejto biografie

1 Viac: URBANCOVÁ, Hana. Z histórie prvých fonografických nahrávok na Slovensku. Korespondencia Karola Medveckého a Andreja Kmeťa z roku 1901. In *Slovenský národopis*, 2006, roč. 54, č. 1, s. 5-28. ISSN 1339-9357.

si menej znalý čitateľ môže klásť otázku, či sa na prvého predsedu MSS v súčasnej slovenskej historiografii tak trochu nezabudlo. Zdôraznený prínos vo vedeckej, publikačnej, redakčnej, organizačnej či národnej činnosti je neprehliadnuteľný. Po rokoch štúdia autor potvrdil, že osobnosť a okolnosti jej života pozná len málokto zo slovenských historikov práve tak dôkladne, ako on. Pritom sa mu z detailného zamerania podarilo dostať k nadhľadu, s ktorým svoje poznanie dokázal odovzdať odbornej verejnosti. Predmetná monografia predstavuje skutočný prínos do dejín slovenského národného hnutia. Autorovi sa spracovaním množstva prameňov, dobovej publicistiky a odbornej literatúry podarilo zrealizovať plnohodnotný vedecký výstup, ktorý momentálne poznanie posunul značne dopredu. Načrtnuté opomenuté zmienky o Kmeťovi sú len marginálnymi pripomienkami, ktoré pri pokračovaní práce a vydaní ďalších *Sond*, resp. kratších textov, môžu byť veľmi ľahko zapracované a prekonané. Preto treba Hollého publikáciu a každú jednu jej podobnú vítať, lebo nám aj do zdanlivo spracovaných tém prinášajú nový pohľad a zistenia.

Ján Golian

BABJÁK, Juraj. *BOLESTĚ V KAMENI UKRYTÁ: Pomníky padlým v prvej svetovej vojne na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, 2016, 200 s. ISBN 9788085474770.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2018.66.3.9>

Juraj Babják sa vo svojej publikácii venuje problematike pomníkov, ktoré pripomínajú prvú svetovú vojnu na Slovensku. Skúmaniu pomníkov sa, ako uvádza sám autor, čiasťočne venovalo len niekoľko slovenských historikov. Medzi nimi napríklad Ľubomír Lipták, ktorý sa tejto tematike čiastočne venoval v publikácii *Storočie dlhšie ako 100 rokov*, resp. v štúdiu *Rošády na piedestáloch*. Juraj Babják ďalej pracuje s novším dielom Mariána Klča, ktorý sa vo svojej práci zamerával najmä na regionálny rozmer pomníkov prvej svetovej vojny v piešťanskom okrese.

Počas písania monografie sa však autor neobmedzil len na diela a autorov našej proveniencie. Ako sám uvádza, produkcia zameraná na problematiku pomníkov je v zahraničí podstatne bohatšia. Vo svojej práci využíva výsledky prevažne maďarskej a nemeckej historiografie, pričom však neopomenul ani výsledky tej anglosaskej.

Samotná kniha je rozdelená do troch základných celkov, v ktorých sa autor postupne venuje fenoménu pomníka so zameraním na pomníky padlých. V nasledujúcich dvoch kapitolách sa hlbšie zaoberá problematikou pomníkov padlých, ktoré sa nachádzajú na území Slovenska.

Na začiatku prvej kapitoly autor poskytuje čitateľovi základný metodologický prehľad, kde poukazuje okrem iného aj na zmenu vnímania termínov pomník, pamätník či pamätné miesto. Tie boli podľa autora ešte v 19. storočí vnímané za identicky používané pojmy, ktoré sa postupne diferencovali. Zároveň však autor bližšie nevy-